

## СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Демократичні перетворення в Україні обумовили глобальні зміни у філософії освіти, визначанні її мети, завдань методів діяльності. Сучасна демократія вимагає від людини готовності і здатності до активної участі у справах суспільства і держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав і обов'язків, себе як повноправного члена соціальної спільноти, громадянина своєї країни.

Ці пріоритети передбачають орієнтацію на відродження національної гідності, патріотизму й громадянської зрілості особистості, гуманізму, духовності, дотримання конституційних норм тощо.

Важливим показником розвитку суспільства є гуманне, турботливе і милосердне ставлення до дітей з особливостями у розвитку, які мають право на повноцінне життя. Прийнявши Саламанську декларацію про політику, принципи і практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами (Саламанка, Іспанія, 1994 р., ЮНЕСКО), усі країни світу постали перед проблемою вдосконалення системи навчання, виховання та соціальної адаптації дітей із порушеннями психофізичного розвитку, бо саме їх, аби уникнути словесної дискримінації, стали називати такими, що мають особливі освітні потреби.

Найбільш важливим періодом соціалізації є дошкільний та шкільний вік, коли дитина не лише набуває знання, формує власний світогляд, але й отримує навички самоконтролю, взаємодії з колективом, уміння вирішувати складні життєві ситуації. Саме в освітньому процесі відбувається розвиток усіх складових самовдосконалення особистості, у першу чергу потреби у самоствердженні та самореалізації, що є невід'ємною частиною соціального становлення сучасної людини.

Сьогодні педагогічна громадськість чи не найбільше обговорює проблему **інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в заклади дошкільної, загальної середньої та професійної освіти.**

Процес інтеграції може вважатися повноцінним, якщо забезпечує три умови:

- навчання кожної дитини відповідно до її особливих освітніх потреб і потенційного розвитку;
- можливість дитини відвідувати освітній заклад, живучи в сім'ї, а батькам – виховувати власну дитину;
- розширення кола спілкування дитини з особливими освітніми потребами та підвищення якості соціалізації.

Процес соціалізації триває все життя і відповідає неперервному вихованню. Соціалізація (від лат. *socialis* – суспільний) – процес становлення особистості, навчання та засвоєння індивідом цінностей, норм установок, зразків поведінки, властивих певному суспільству, соціальній спільноті, групі [2].

Структура процесу соціалізації збігається з хронологією розвитку індивіда: народження, вік, юність, зрілість, старість. На кожному із цих етапів є свій провідний спосіб соціалізації, який знаходить своє вираження у провідних різновидах діяльності – грі, навчанні, входження в систему сімейних, групових, фахових, етнічних відносин.

До початку кожного вікового періоду складаються своєрідні, специфічні для даного віку, єдині відносини між дитиною та навколишньою дійсністю, перш за все соціальною.

Перед початком шкільної соціалізації є її дошкільна фаза, яка збігається з часом соціалізації дитини у сім'ї та у закладі дошкільної освіти, які є провідними агентами соціалізації у цей час.

Початковий етап шкільної соціалізації розпочинається з моменту вступу-прийняття дитини до школи. Його можна позначити як початок соціального навчання. Педагогічним завданням шкільної соціалізації на цьому етапі є утвердження, коригування та розвиток базової системи життєвих відносин та орієнтацій, чуттєвості, інтелекту та волі, формування нахилів та вподобань, переживання, усвідомлення та задоволення потреб та інтересів.

Період навчання в закладі загальної середньої освіти насичений різноманітним змістом соціалізаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. На цьому етапі завершується цикл засвоєння необхідних базових знань для їх спеціалізації, набувають поглиблення навички соціальної поведінки, набуті в початковій школі. Більше уваги приділяється засвоєнню суттєвих моментів суспільного співжиття – ознайомлення з правовим, економічним, політичним, виробничим, екологічним та іншими його аспектами, а певною мірою і засвоєння. Збільшується самостійність та заохочується ініціатива дитини з особливими освітніми потребами у присвоєнні соціальних навичок поведінки. Набуті знання дозволяють дитині перейти від переважно адаптивних форм соціалізації до активного формування власної «Я-концепції», проектування власного соціального майбутнього.

**Освіта дітей з особливими потребами** має передбачати включення їх у загальну діяльність разом з іншими дітьми, починаючи вже з дошкільного віку. Стратегічна мета цього процесу – формування нової філософії суспільства, державної політики щодо дітей з особливими освітніми потребами, а саме створення інклюзивного освітнього середовища.

**Інклюзивна освіта** — гнучка, індивідуалізована система навчання осіб з особливими освітніми потребами в умовах закладів дошкільної та загальної середньої освіти за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальним навчальним планом, індивідуальною програмою розвитку та за допомогою психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг. Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей — усі діти є цінними й активними членами суспільства. З досвіду впровадження інклюзивної освіти в Черкаській області можна аргументувати, що навчання в інклюзивних групах/закладах є корисним як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для дітей з нормотиповим рівнем розвитку, членів родин та суспільства в цілому.

Наразі інклюзивну форму освіти забезпечують **134 навчальні заклади області**, з яких **106** — заклади загальної середньої освіти та **28** — дошкільні заклади. У них функціонує **184** класи та **29 дошкільних груп**. Інклюзивною формою навчання охоплено 262 дитини, зокрема 213 — учні шкіл, 49 — дошкільнята. Крім цього, на базі чотирьох Черкаських міських шкіл створено та функціонують **6 спеціальних (інтегрованих класів)** для **66** дітей. Для забезпечення належного освітнього процесу дітей з особливими потребами у закладах введено 166 посад асистента вчителя та вихователя (141 асистент у школах і 25 асистентів — у дошкільних закладах).

Як свідчать спостереження, в інклюзивних групах/класах наголос робиться в першу чергу на розвиток сильних якостей і талантів дітей, а не на їхніх фізичних або розумових проблемах. Взаємодія з іншими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовленнєвому, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. При цьому діти з нормотиповим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами і мотивують їх до цілеспрямованого використання нових знань і вмінь.

В інклюзивних класах взаємодія між учнями з особливими освітніми потребами та дітьми з нормотиповим рівнем розвитку сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків, завдяки чому діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, стають більш чуйними, готовими до допомоги.

У закладах дошкільної та загальної середньої освіти створюються найоптимальніші (спеціальні) умови здобуття освіти зазначеними дітьми. Процес створення необхідних умов відбувається для того, щоб інклюзія дітей з особливими освітніми потребами в системі соціальних відносин в освітньому середовищі проходив максимально ефективний.

**Для цього керівникам ЗДО та ЗЗСО необхідно подбати про забезпечення (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 09.08.2017 №588 «Зміни, що вносяться до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» та листа МОН України від 13.11.2018 №1/9-691 «Щодо організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти»):**

- 1) безперешкодного доступу до будівель освітніх закладів;
- 2) відповідними педагогічними кадрами;
- 3) необхідними навчально-методичними і наочно-дидактичними посібниками та індивідуальними технічними засобами навчання;
- 4) психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, а саме створення команди психолого-педагогічної супроводу дитини з ООП;
- 5) психологічну підтримку педагогів;
- 6) облаштування ресурсної кімнати, кабінетів дефектології, логопедичний для проведення корекційно-розвиткових занять.

Прийняття освітніх приміщень до вимог ДБН В.2.2-40:2018 Інклюзивність будівель і споруд (основні положення).

Коли до закладу освіти прийде навчатися дитина з порушенням зору, варто пам'ятати, що вона відчуватиме труднощі в орієнтації у просторі. Тому для комфортного перебування в освітньому закладі їй необхідна відповідна допомога, а саме: на початку навчального року з дитиною потрібно обійти приміщенням закладу для того, щоб вона запам'ятала місце знаходження кабінетів і приміщень, якими вона користуватиметься (роздягальня, їдальня, вбиральні тощо). Крайні сходи до закладу освіти необхідно пофарбувати у контрастні кольори, щоб дитина зі зниженим зором мала змогу орієнтуватися на них. Двері також варто зробити контрастного кольору. Уздовж коридорів (по всьому периметру) можна зробити бильця, щоб дитина з порушеннями зору могла орієнтуватися у приміщенні закладу, тримаючись за них. Необхідно звернути увагу на освітлення робочого місця дитини, написане на дошці слід завжди озвучувати для того, щоб учень міг отримати повну інформацію. Багато, щоб корекційно-розвиткові заняття для таких дітей проводи тифлопедагог.

Навчаючи дітей з порушеннями слуху, потрібно пам'ятати, що у педагога повинна буди діже чітке мовлення (але ні в якому разі не кричати), не забувати дублювати сказане (письмово чи перефразовуючи інформацію), особливо якщо справа стосується термінів, правил, інструкцій тощо. Дитину з порушеннями слуху краще посадити за першу парту, для тих дітей, чий слух знижений значною мірою, можуть бути обладнані електроакустичними приладами та індивідуальними навушниками.

Найважливіше – створити загальну атмосферу. Якщо до дитини з особливими освітніми потребами ставитися як до звичайного школяра, то таке ставлення передається й іншим педагогам та дітям. Необхідно залучати дитину з особливими освітніми потребами до всіх видів діяльності (урочної, позаурочної та позакласної). При цьому потрібно сформулювати

в однолітків ставлення до неї як до рівної, і, водночас, як до людини, якій потрібна допомога та підтримка.

**Як організувати інклюзивне навчання в освітньому середовищі?** Щоб вдало організувати інклюзивне навчання, важливі вчасність та правильність дій усіх учасників освітнього процесу: батьків, інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ), керівника закладу освіти та педагогів.

По перше, батькам для вчасності та ефективності організації інклюзивного навчання потрібно: а) забезпечити комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини (потрібно звернутися до найближчого за місцем проживання ІРЦ із заявою про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, зверніть увагу, що ІРЦ має право протягом місяця провести таку оцінку (додаток 1)).

У своєму висновку ІРЦ має вказати потреби дитини в корекційно-розвиткових послугах, асистенті вихователя/вчителя та/або дитини (відповідно до форми, затвердженої постановою КМУ від 12.06.2017 №545);

б) подати документи для зарахування дитини до закладу освіти, куди дитина буде вступати (відповідно до наказу МОН України від 16 квітня 2018 року №367 «Про затвердження Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти»);

в) співпрацювати з фахівцями освітнього закладу під час складання індивідуальної програми розвитку (ІПР), яку складає команда фахівців (наказ МОН України від 08.06.2018 року №609 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти»).

По друге, батьки повинні повідомити заклад заздалегіть, керівник освітнього закладу повинен знати про потреби, які виникнуть для організації інклюзивного навчання. Від закладу дошкільної та загальної середньої освіти залежить: забезпечення дитини з особливими освітніми потребами асистентом вихователя/вчителя, вчителем інклюзивного класу/групи, навчальним приміщенням, складанням ІПР, психолого-педагогічні і корекційно-розвиткові заняття (послуги) для дитини з особливими освітніми потребами.

Варто зауважити, що батьки плутають асистента вихователя/вчителя з асистентом дитини. Асистент вихователя/вчителя – це педагогічна посада у штаті закладу освіти, тому його призначає та звільняє з посади керівник закладу відповідно до трудового законодавства. Асистент дитини – це непедагогічна посада, ним може бути один з батьків або уповноважена ними особа.

Найголовніше пам'ятайте, що запорука ефективної соціалізації дитини з особливими освітніми потребами та організації інклюзивного навчання, як і будь-якої корисної та нової справи, - співпраця та партнерство із усіма долученими до неї людьми.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Выготский Л.С. Реальные формы социального поведения / Л.С. Выготский. - Санкт-Петербург: Питер, 2000. - 480 с.
2. Гвишиани Д.М. Краткий словарь по социологии/ Гвишиани Д.М., Лапина Н.И. – Москва: Политиздат. 1988. – 129с.
3. Миронова С.П. Работа фахівців з сім'ями, які виховують дітей особливими освітніми потребами / С.П. Миронова// Актуальні питання корекційної освіти. - Випуск №9. - 2017. – С. 21-26.
4. Колупаєва А.А. Путівник для батьків дітей з особливими потребами: навчально-методичний посібник у 9 книгах / А.А. Колупаєва. - Київ, 2010. - 363 с.

**Перелік інклюзивно-ресурсних центрів Черкаської області  
(станом на червень 2019 року )**

| <b>№<br/>п/п</b> | <b>Назва установи</b>                                                                                      | <b>Адреса установи, ПІБ директора</b>                                                                                                                             |
|------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.               | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Городищенської районної ради<br>Черкаської області  | пл. Миру, 4, м. Городище Черкаської<br>області 19500, <a href="mailto:gor_irc@ukr.net">gor_irc@ukr.net</a><br><br>Воротило Світлана Василівна                     |
| 2.               | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Драбівської районної ради<br>Черкаської області     | вул. Центральна, 75 смт. Драбів Черкаської<br>області 19801 Демидюк Оксана<br>Володимирівна<br><br><a href="mailto:antonina7015@ukr.net">antonina7015@ukr.net</a> |
| 3.               | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Жашківської районної ради<br>Черкаської області     | вул. Соборна, 56, м. Жашків Жашківського<br>району,<br>Черкаської області 19200 <a href="mailto:mihmazur@i.ua">mihmazur@i.ua</a><br><br>Мазур Михайло Михайлович  |
| 4.               | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Звенигородської районної ради<br>Черкаської області | просп. Шевченка, 63 м. Звенигородка<br>Черкаської області 20202<br><br>Мудра Світлана Миколаївна<br><br><a href="mailto:zven.irc@ukr.net">zven.irc@ukr.net</a>    |
| 5.               | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Золотоніської районної ради<br>Черкаської області   | вул. Шкільна 1, с. Кропивна<br>Золотоніського району, Черкаської області<br>19763<br><br>Завадська Юлія Анатоліївна                                               |

|     |                                                                                                                                             |                                                                                                                                                                                              |
|-----|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     |                                                                                                                                             | <a href="mailto:irc-zol-rayon@ukr.net">irc-zol-rayon@ukr.net</a>                                                                                                                             |
| 6.  | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Катеринопільської районної ради<br>Черкаської області                                | вул. Ювілейна, 6, смт. Катеринопіль<br>Катеринопільського району Черкаської<br>області 620501 <a href="mailto:katerinkluziy@ukr.net">katerinkluziy@ukr.net</a><br><br>Ситник Лариса Іванівна |
| 7.  | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Канівської районної ради<br>Черкаської області                                       | вул. Героїв Небесної Сотні, 60<br>м. Канів, Черкаської області 190,<br><a href="mailto:irckaniv@gmail.com">irckaniv@gmail.com</a><br><br>Арсеєнко Юлія Сергіївна                             |
| 8.  | Комунальна установа<br>«Корсунь-Шевченківський<br>інклюзивно-ресурсний центр»<br>Корсунь-Шевченківської районної<br>ради Черкаської області | вул. Академіка Захаренка, 2,<br>м. Корсунь-Шевченківський,<br>Черкаської області 19402 <a href="mailto:kors_irs@ukr.net">kors_irs@ukr.net</a><br><br>Мороз Світлана Петрівна                 |
| 9.  | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Лисянської районної ради<br>Черкаської області                                       | площа Миру, 29, смт. Лисянка,<br>Лисянського району Черкаської області<br>19301<br><br>(проходить конкурс)                                                                                   |
| 10. | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Маньківської районної ради<br>Черкаської області                                     | вул. Павлова, 16, смт. Маньківка,<br>Черкаської області 20100,<br><a href="mailto:irc.mank@ukr.net">irc.mank@ukr.net</a><br><br>Заболотня Галина Миколаївна                                  |
| 11. | Комунальна установа<br>«Монастирищенський районний<br>інклюзивно-ресурсний центр»<br>Монастирищенської районної<br>ради Черкаської області  | пров. Спортивний, 2, м. Монастирище<br>Черкаської області 19100<br><a href="mailto:monrayirts@gmail.com">monrayirts@gmail.com</a><br><br>Шуст Оксана Василівна                               |

|     |                                                                                                                                                     |                                                                                                                                                                                              |
|-----|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 12. | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Смілянської районної ради<br>Черкаської області                                              | вул. Миру, 2, с. Костянтинівка,<br>Смілянського району Черкаської області<br>20724<br><br>Карандайкіна Марина Вікторівна<br><br><a href="mailto:ircsmila-ra@ukr.net">ircsmila-ra@ukr.net</a> |
| 13. | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Тальнівської районної ради<br>Черкаської області                                             | вул. Вільних Козаків, 1, м. Тальне,<br>Тальнівського району Черкаської області<br>120401 <a href="mailto:talne.irc@gmail.com">talne.irc@gmail.com</a><br><br>Вишневіська Тамара Михайлівна   |
| 14. | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Уманської районної ради<br>Черкаської області                                                | вул. Володимирська, 39,<br>м. Умань, Черкаської області 20300<br><br>Іщенко Алла Анатоліївна<br><br><a href="mailto:alla_ischenko42@ukr.net">alla_ischenko42@ukr.net</a>                     |
| 15. | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Христинівської районної ради<br>Черкаської області                                           | вул. Першотравнева, 54,<br>м. Христинівка Черкаської області 20001<br><br><a href="mailto:hrcentr@ukr.net">hrcentr@ukr.net</a><br><br>Педченко Тетяна Володимирівна                          |
| 16. | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Черкаської районної ради<br>Черкаської області                                               | вул. Пирогова, 3, с. Червона Слобода<br>Черкаського району Черкаської області<br>19604 <a href="mailto:ircchrr@ukr.net">ircchrr@ukr.net</a><br><br>Слободяник Наталія Василівна              |
| 17. | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Чигиринської районної ради<br>Черкаської області                                             | вул. Б. Хмельницького, 13 а, м. Чигирин<br>Черкаської області 20901 <a href="mailto:chg_irts@ukr.net">chg_irts@ukr.net</a><br><br>Гейван-Лобова Олена Валеріївна                             |
| 18. | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр з<br>відділенням денного перебування<br>дітей з особливими освітніми<br>потребами Чорнобаївської | вул. Центральна, 155 смт. Чорнобай<br>Черкаської області 19900<br><br><a href="mailto:irc_chorvo@ukr.net">irc_chorvo@ukr.net</a><br><br>Гуназа Алла Миколаївна                               |

|     |                                                                                                                                 |                                                                                                                                                                |
|-----|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     | районної ради» Черкаської області                                                                                               |                                                                                                                                                                |
| 19. | Комунальний заклад<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Шполянської районної ради<br>Черкаської області                           | вул. Лозуватська, 6, м. Шпола Черкаської області 020603 <a href="mailto:ircshpola@ukr.net">ircshpola@ukr.net</a><br><br>Толчініна Ольга Іванівна               |
| 20. | Комунальна установа<br>«Черкаський<br>інклюзивно-ресурсний центр»<br>Черкаської міської ради<br>Черкаської області              | вул. Пушкіна ,143/1 м. Черкаси, 18000<br><br><a href="mailto:inkltsentr@ukr.net">inkltsentr@ukr.net</a> т.333939<br><br>Скляр Світлана Василівна               |
| 21. | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>виконавчого комітету<br>Золотоніської міської ради<br>Черкаської області | вул. Благовіщенська,87, м. Золотоноша<br>Черкаської області 19700 <a href="mailto:zoloirc@ukr.net">zoloirc@ukr.net</a><br><br>Кузнєцова Оксана Валеріївна      |
| 22. | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Смілянської міської ради<br>Черкаської області                           | вул. Репіна, 47, м. Сміла Черкаської області 20701<br><br>Кошик Євгенія Володимирівна                                                                          |
| 23. | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»<br>Канівської міської ради Черкаської області                               | вул. Шевченка, 49, м. Канів, Черкаської області 19003 <a href="mailto:kanivirc@ukr.net">kanivirc@ukr.net</a><br><br>Чалабієва Людмила Василівна                |
| 24. | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр<br>Уманської міської ради»<br>Черкаської області                             | вул. Костельна, 12, <b>м. Умань</b> , Черкаської області <b>20300</b> <a href="mailto:irc_uman@ukr.net">irc_uman@ukr.net</a><br><br>Алексєєнко Юлія Вікторівна |
| 25. | Комунальна установа<br>«Інклюзивно-ресурсний центр»                                                                             | вул. Самойлова 2, м.Тальне<br>Черкаської області 20401 <a href="mailto:irctalne@ukr.net">irctalne@ukr.net</a>                                                  |

|     |                                                                                                                                                           |                                                                                                                                                                          |
|-----|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     | Тальнівської міської ради<br>Черкаської області                                                                                                           | Вдовиченко Інна Володимирівна                                                                                                                                            |
| 26. | Комунальна установа<br>«Кам'янський міськрайонний<br>інклюзивно-ресурсний центр»<br>Кам'янської міської ради<br>Кам'янського району Черкаської<br>області | вул. Героїв Майдану, 18-а, м. Кам'янка<br>Кам'янського району Черкаської області<br>20801 <a href="mailto:kmirts@ukr.net">kmirts@ukr.net</a><br>Дорошко Людмила Петрівна |